Література

1. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. — М., 1971.
2. Чельцов М. А. Советский уголовный процес. — М., 1962.
3. Стремовский В. А. Содержание предварительного следствия в советском уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1971.
4. Словник спеціальних термінів правоохоронної діяльності / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. — К.: ПАВСУ, 2004.
5. Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Монографія. — К.: Вид-во Семен-ко Сергія, 2004.
6. Сидоров В. С. Особенности расследования преступлений по горячим следам. — М., 1981.
7. Фатальшикова П. Ф. Профессиональная этика сотрудника МВД. — Краснодар, 1998.
8. Звирбуль В. К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступлений: научные основы. — М., 1971.

УДК 341.4+343.13

А. В. Підгородинська

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Одним із найважливіших положень Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до статуту ООН від 24.10.1970 р. є положення про те, що держави зобов'язані незалежно від несхожості в їх політичних, економічних і соціальних системах співпрацювати між собою в різних сферах міжнародних відносин для підтримки міжнародного миру і безпеки і сприяння міжнародній економічній стабільності і прогресу, загальному благополуччю народів і міжнародному співробітництву, вільному від дискримінації, викликаної вказаними розбіжностями [1].

Міжнародне співробітництво в галузі кримінального судочинства базується на ряді принципів [2, 70]. Щодо кола, видів та змісту останніх в теорії є різні погляди. Невизначеність і неврегульованість цього питання призодить і буде призводити в подальшому до грубих порушень загальновизнаних норм міжнародного права.

Під принципами права в загальній теорії права розуміються основоположні загальноприйняті норми, що виражають якості права і мають найвищу імперативну юридичну силу, виступають безперечні вимоги, адресовані учасникам суспільних відносин для встановлення соціального компромісу [3, 281].

Проблеми, пов'язані з принципами міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства, в своїх працях розглядають Л. Галенська, О. Бастрикін, В. Волженкіна, О. Виноградова, В. Мілінчук, А. Маланюк, М. Смирнов та інші.

В юридичній літературі поширеною є думка про те, що зазначені принципи доцільно поділити на дві групи та до першої групи віднести основні (загальні) принципи, що характеризуються спільними, загальновизнаними положеннями,

© А. В. Підгородинська, 2007

дія яких поширюється на всю сферу міжнародного права. До другої — спеціальні (галузеві) принципи, які характеризуються більш вузькою сферою застосування, обумовленою специфікою предмета міжнародно-правового регулювання [4, 70; 5, 8].

Основні (загальні) принципи характеризуються тим, що вони є нормативним вираженням найважливіших закономірностей і підвалин сучасної системи міжнародних відносин, «пронизують структуру міжнародного права, регламентуючи характер зв'язків її елементів, і визначальною мірою впливають на механізм взаємодії цього права з іншими соціальними системами і насамперед із системою міждержавних відносин» [6, 5].

До них належать такі принципи: незастосування сили або погрози силою; мирне вирішення міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи інших держав; міжнародне співробітництво; рівноправність і самовизначеність народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань в міжнародному праві; повага прав людини; недоторканність кордонів; територіальна цілісність. Слід зазначити, що вказані принципи знайшли своє закріплення в таких важливих документах, як Статут ООН, Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН та ін.

Вказані загальні принципи міжнародного права набувають певної специфіки та галузевого забарвлення при регулюванні міжнародного співробітництва у сфері кримінального судочинства.

На думку О. Виноградової, до принципів міжнародного співробітництва, що випливають з міжнародних договорів України, при наданні взаємної правової допомоги у числі інших варто віднести: взаємність і добровільність співробітництва; поступку частини суверенітету (застосування іноземного законодавства); відповідність прохання запитуючої сторони законодавству виконуючої держави; рівність повноважень судово-слідчих органів взаємодіючих держав; забезпечення правового захисту і рівність учасників кримінального процесу на території держав — учасниць договору; обмеження застосування міжнародного договору територіями держав — учасниць договору; дотримання прав і інтересів третіх країн чи осіб, учасників договірних відносин; обов'язковість виконання умов договору; взаємодію держав на основі права, передбаченого міжнародним договором [7, 11–12].

Подібну думку щодо цього питання має В. Волженкіна. Але, крім вже зазначених принципів, виділяє також такі: 1) дотримання суверенітету і безпеки договірних сторін; 2) реалізація умов договору за допомогою застосування національного законодавства; 3) принцип законності [8, 34].

А. Маланюк, окрім вказаних вище принципів, виділяє такі основні, на його думку, принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах: 1) повага суверенітету безпеки держав, що співпрацюють у кримінальних справах; 2) несуперечність прохання про надання міжнародно-правової допомоги принципам законодавства держави, що виконує його; 3) визначеність нормами міжнародного договору порядку звернення меж і форм міжнародного співробітницт-

ва; 4) взаємне визнання дійсності (юридичної сили) слідчих, судових та інших офіційних документів державами — учасницями міжнародного договору; 5) принцип подвійної кримінальності [9, 8].

Викладене дозволяє зробити висновок про суперечливість окремих принципів міжнародного співробітництва у кримінальних справах та вимагає критичного аналізу не лише зазначеної системи, але й окремих принципів.

Формулювання В. Волженкіною і О. Виноградовою принципу поступки частиною суверенітету як «вимушеної дії» суперечить вказаним принципам взаємності і добровільності. Ніяка держава у сфері міжнародного співробітництва при наданні взаємної правової допомоги у кримінальних справах не може примусити іншу застосувати іноземне процесуальне законодавство [10, 42]. Крім того, деякі вчені, наприклад О. Волеводз, В. Волженкіна, вказують на те, що взаємне застосування закону договірних сторін на своїх територіях становить суть надання правової допомоги при розслідуванні кримінальних справ [11, 68; 12, 153].

Щодо формулювання принципу відповідності прохання запитуючої сторони законодавству запитуваної держави також є певні заперечення [10, 42]. Історично так склалося, що кожна держава розвивається згідно зі своїми, тільки їй притаманними національними, культурними, ментальними та іншими особливостями. Розвиток правової системи в цілому, й законодавства також, в певній мірі залежить від цих факторів і є особливим. Тому, на наш погляд, не можна говорити про тотожність законодавств, а тільки про несуперечність прохання основним принципам законодавства запитуваної держави.

Так, недоцільно також говорити про принцип рівності повноважень судово-слідчих органів, взаємодіючих між собою, та про рівність учасників кримінального процесу. При наданні правової допомоги відбувається передача компетенції, це простежується при визначенні процесуального порядку проведення обшуку чи виїмки. Також відзначається, що міжнародні договори надають, наприклад, додаткові гарантії особам, що беруть участь у провадженні у кримінальній справі в порядку надання взаємної правової допомоги. Ці гарантії не властиві традиційному провадженню у кримінальних справах. Так, певним учасникам кримінального процесу (свідкам, потерпілому та ін.), які з'являються за викликом у запитуючу державу, можуть надаватися додаткові привілеї та імунітети. На думку М. Пашковського, в даному випадку можна говорити про наділення зазначених суб'єктів частковим імунітетом від кримінальної та/або адміністративної юрисдикції [13, 261–267].

Так, В. Тертишник до числа принципів міжнародного співробітництва відносить принципи, сфера дії яких обмежується будь-яким міжнародно-правовим інститутом, самостійним інститутом міжнародного співробітництва у сфері кримінального процесу [14, 34–39]. Інші автори, наприклад, принцип виконання процесуально-слідчих дій і оперативно-розшукових заходів тільки відповідно до законодавства запитуваної держави відносять до принципів співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю [15, 38–47]. Слід погодитися з позицією тих вчених, які щодо формулювання цього принципу звертають увагу на

те, що його перша частина стосовно виконання процесуально-слідчих дій належить до сфери надання правової допомоги у кримінальних справах, а друга — проведення оперативно-розшукових заходів — до поліцейського співробітництва держав. Також слід мати на увазі той факт, що більшість міжнародних договорів передбачає можливість застосування кримінально-процесуального законодавства запитуючої держави в певній мірі, що не суперечить законодавству запитуваної держави.

Принцип відповідності прохання запитуючої сторони законодавству запитуваної держави, запропонований О. Виноградовою та В. Волженкіною, викликає зауваження. В літературі відзначається, що навіть при схожості не тільки правових систем, але й національних законодавств, не можна говорити про їх тотожність, отже, клопотання про надання правової допомоги не може абсолютно відповідати матеріальному та процесуальному праву запитуваної держави. Отже, слід говорити тільки про несуперечність прохання основним принципам законодавства запитуваної держави [10, 42].

Інтерес становить позиція В. Мілінчук щодо розглянутого питання. На її думку, до основних принципів надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах можна віднести такі: 1) взаємність у питаннях обов'язковості для сторін умов договору, а також повага і дотримання суверенітету і безпеки сторін; 2) обумовленість нормами договору порядку, меж і форм правової допомоги; 3) визнання компетенції іноземної держави у кримінальній справі, у зв'язку з якою запитується допомога; 4) поступка частиною суверенітету при провадженні дій за участю громадян іншої держави; 5) допустимість застосування іноземного законодавства при виконанні процесуальних дій, а також оперативно-розшукових заходів щодо запиту іншої держави — у тій мірі, в якій це не суперечить основним принципам запитуваної держави [16, 25].

Е. Мельникова вказує на існування двох універсальних принципів співробітництва держав у сфері кримінального судочинства: додержання суверенітету держави — обмеження дій сторін тільки територіями власне їх держав і дія законів кожної з держав тільки на території даної держави; невтручання у внутрішні справи — заборона втручання в компетенцію правоохоронного органу, що надає потрібну правову допомогу; і одного принципа, що виходить з національного права, — проведення всіх процесуальних дій з надання правової допомоги на базі законодавства виконуючої сторони [17, 263].

М. Смирнов виділяє чотири групи принципів взаємодії договірних сторін у сфері кримінального судочинства: 1) загальні принципи міжнародного права в співробітництві держав у всіх сферах; 2) принципи міжнародного права в співробітництві держав у сфері кримінального судочинства; 3) основні принципи надання правової допомоги у кримінальних справах; 4) кримінально-процесуальні принципи, передбачені національним законодавством договірних сторін.

А до принципів надання правової допомоги у кримінальних справах відносить: 1) взаємність і добровільність надання правової допомоги; 2) повага та дотримання суверенітету і безпеки договірних сторін; 3) взаємне застосування

іноземного права договірних сторін на своїх територіях при виконанні запитуваних дій; 4) принцип децентралізації порядку зносин з питань надання правової допомоги; 5) принцип оперативності надання правової допомоги [10, 42].

Вищезазначене дозволяє зробити такі висновки. Питання про принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах на даний момент є дискусійним. Залишається невирішеним питання про визначення їх кола. Найчастіше автори розділяють вказані принципи на загальні і спеціальні. Загальні принципи характеризуються спільними, загальновизнаними положеннями, дія яких поширюється на всю сферу міжнародного права. Спеціальні (галузеві) принципи характеризуються більш вузькою сферою застосування, обумовленою специфікою предмета міжнародно-правового регулювання (в даному випадку мається на увазі міжнародне співробітництво у кримінальних справах).

У свою чергу, принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві) слід розділяти за сферою дії на: 1) загальновизнані принципи; 2) галузеві принципи; 3) спеціальні принципи.

Під загальновизнаними принципами міжнародного співробітництва слід розуміти основоположні імперативні норми міжнародного права, які прийняті міжнародним співтовариством держав в цілому, відхилення від котрих недопустимо [18]. Це певні принципи-орієнтири, згідно з якими відбувається співробітництво і які виступають підґрунтям для всіх інших принципів міжнародного співробітництва у вказаній сфері. До них, зокрема, належать такі: 1) законність; 2) демократизм; 3) повага та дотримання основних прав і свобод людини; 4) презумпція невинуватості; 5) здійснення права на захист.

Під галузевими принципами міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві) розуміються принципи, дія яких поширюється на всю вищевказану сферу (галузь). До них слід віднести такі принципи: 1) взаємність і добровільність співробітництва; 2) повага і дотримання суверенітету договірних сторін; 3) обов'язок виконання договору; 4) дотримання прав і інтересів третіх країн чи осіб, учасників договірних відносин; 5) взаємне застосування іноземного права договірних сторін на своїх територіях при виконанні запитуваних дій; 6) взаємне визнання дійсності (юридичної сили) офіційних документів між співпрацюючими державами; 7) оперативність надання відповідної допомоги.

Під спеціальними принципами міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві) слід розуміти такі принципи, сфера дії яких поширюється на окремі форми вказаного співробітництва (видачу осіб; міжнародну правову допомогу у кримінальних справах (у вузькому розумінні); передачу засуджених осіб та ін.).

Від принципів міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві) слід відрізняти умови надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах (судочинстві). Під такими умовами слід розуміти певні обставини, які надають можливість здійснення міжнародної допомоги у сфері кримінального процесу. Наприклад, до таких умов можна віднести несуперечність прохання про надання міжнародно-правової допомоги принципам законодав-

ства держави (в разі, якщо між співпрацюючими державами немає договору про взаємну правову допомогу, а відповідне прохання суперечить принципам законодавства запитуючої держави, остання може відмовити в наданні потрібної допомоги).

Крім того, слід зазначити, що принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві) мають важливе не тільки теоретичне, а і практичне значення. Вони забезпечують ефективне надання правової допомоги, належне виконання питань, пов'язаних з розвитком і зміцненням міжнародного співробітництва у кримінально-процесуальній сфері. Тому коло таких принципів необхідно закріпити на міжнародно-правовому рівні (наприклад, шляхом прийняття Конвенції про принципи міжнародного співробітництва у кримінальних справах (судочинстві). Без нормативного фіксування принципи не матимуть обов'язкової сили і залишаться тільки науковими пропозиціями і висновками або ж звичаєвими нормами, питання про імперативну силу яких буде залишатися відкритим.

Література

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. // www.zakon.rada.gov.ua.
2. Кузьмин С. В. Некоторые критические соображения по вопросам международного сотрудничества государств в области борьбы с преступностью // Проблемы расследования преступлений в условиях формирования правового пространства СНГ и развития международного сотрудничества: Сб. ст. — С.Пб., 1994.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. — Х., 2005.
4. Бобров Р. Л. Современное международное право (объективные предпосылки и социальное назначение). — Ленинград, 1962.
5. Галенская Л. Н. Правовые проблемы сотрудничества государств в борьбе с преступностью. — Ленинград, 1978.
6. Курс международного права. Т. 2. Основные принципы международного права / Г. В. Игнатенко, В. А. Карташкин, Б. М. Клименко. — М., 1989.
7. Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальний аспект): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2000.
8. Волженкина В. М. Оказание правовой помощи по уголовным делам в сфере международного сотрудничества: Учеб. пособие. — С.Пб., 1999.
9. Маланюк А. Г. Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Акад. адвокатури України. — К., 2004.
10. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. — О., 2006.
11. Волеводз А. Г. Концептуальные проблемы совершенствования регламентации уголовно-процессуальных аспектов международного сотрудничества в проекте УПК РФ // Юрист. — 2001. — № 1.
12. Волженкина В. М. Нормы международного права в российском уголовном процессе. — С.Пб., 2001.
13. Пашковский П. И. Субъекты международной правовой помощи по уголовным делам // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. — О., 1999. — Вип. 6, ч. 2.
14. Тертишник В., Тертишник О. Проблеми міжнародного співробітництва у сфері правосуддя: екстрадиція та конфіскація // Юридична Україна. — 2003. — № 6.
15. Гасымов Н. Г. Международные принципы сотрудничества государств в борьбе с преступностью // Российский следователь. — 2002. — № 6.

16. Милинчук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и практика развития. — М., 2001.
17. Ларин А. М., Мельникова Э. Б., Савицкий В. М. Уголовный процесс России. — М., 1997.
18. О применении судами общей юрисдикции принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации: Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 10 октября 2003 года № 5 // www.supcourt.ru.

УДК 343.14(477)

М. М. Стоянов

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ РЕГЛАМЕНТАЦІЮ ІНСТИТУТУ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ У ЧИННОМУ ТА ПРОЕКТІ КПК УКРАЇНИ

Проблема забезпечення допустимості доказів є актуальною для теорії і практики кримінального процесу. У відповідності зі ст. 62 Конституції України «ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, а також на припущеннях». Ця вимога нерозривно пов'язана із гарантіями прав і законних інтересів громадян.

Однієї з основних гарантій захисту прав людини у кримінальному процесі від неправомірних дій органів кримінального переслідування є така юридична санкція, як визнання доказів, отриманих з порушеннями встановлених кримінально-процесуальними нормами правил, недопустимими є і виключення їх із доказування у кримінальних справах.

У науці кримінально-процесуального права немає єдиного підходу до визначення допустимості доказів. Перша група авторів вбачає в ній відповідність доказів пропонованим законом вимогам, тобто придатність доказів з погляду їхньої форми, у яку вони включають законність джерел, методів і прийомів, за допомогою яких відомості отримані [1, 72–73]. Так Ф. Н. Фаткулін, виходячи з того, що допустимість є характеристикою не конкретних відомостей про факти, а їхніх джерел, розуміє під допустимістю джерела доказів визнану законодавцем придатність (прийнятність) даного джерела служити засобом процесуального доказування [2, 110–118].

Інші вбачають в допустимості ознаку, що належить як до змісту, так і до форми доказів і що свідчить про дотримання усіх вимог, пов'язаних з їх одержанням і фіксацією: одержання з належного джерела уповноваженими на те суб'єктами доказування з використанням зазначених у законі засобів [3, 5].

І, нарешті, треті вважають, що будь-який доказ, що належить до встановлення події злочину і вини правопорушника, вважається допустимим. Так, М. М. Розін писав, що для справи мають значення тільки обставини, що становлять зміст цієї справи, входять до складу його юридичних елементів, надійні і бездоганні з психологічної точки зору [4, 389–394]. С. І. Вікторський відзна-

© М. М. Стоянов, 2007